

УДК 634.2:634.7

Є. В. Мішенін,

д. е. н., професор, провідний науковий співробітник
відділу економіки природокористування в агросфері,
Інститут агроекології і природокористування НААН
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1597-3270>

О. І. Гриник,

к. е. н., завідувач відділу науково-організаційного,
кадрового та правового забезпечення,
Інститут агроекології і природокористування НААН
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9606-3414>

О. І. Боцула,

к. е. н., с. д., завідувач відділу агроекології і біобезпеки,
Інститут агроекології і природокористування НААН
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7047-0102>

О. В. Крохтяк,

к. е. н., старший науковий співробітник селекційно-технологічного відділу,
Інститут садівництва НААН (м. Київ, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5415-9031>

DOI: 10.32702/2306-6792.2025.20.28

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ РОЗВИТКУ ОРГАНІЧНОГО САДІВНИЦТВА: РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ

Ye. Mishenin,

Doctor of Economic Sciences, Professor, leading researcher of the Department of Environmental Economics
in the Agricultural Sector, Institute of Agroecology and Environmental Management of NAAS

O. Hrynyk,

PhD in Economics, Head of the Department of Scientific, Organizational, Personnel and Legal Support,
Institute of Agroecology and Environmental Management of NAAS

O. Botsula,

PhD in Economics, Senior Research Fellow, Head of the Department of Agroecology and Biosafety,
Institute of Agroecology and Environmental Management of NAAS

O. Krokhtyak,

PhD in Economics, Senior Researcher, Breeding and Technology Department,
Institute of Horticulture of NAAS

ECOLOGICAL AND ECONOMIC EFFICIENCY OF ORGANIC GARDENING DEVELOPMENT: CURRENT REALITIES

У статті актуалізовано еколого-економічну ефективність розвитку органічного садівництва, який є важливим стратегічним напрямом сталого розвитку аграрного сектору. Метою статті є еколого-економічний аналіз ефективності та результативності розвитку органічного садівництва з оцінкою експортного постачання плодово-ягідної продукції.

Розглянуто сучасний стан вітчизняного садівництва, проведено аналіз та основні напрямки його регіонального розвитку. Проаналізовано динаміку виробництва плодово-ягідних культур при традиційному веденні садівництва: площі з яких зібрано продукцію, урожайність та валовий збір. Досліджено світовий досвід та визначено найбільші

площі під органічним сільськогосподарським виробництвом, які включають і садівництво (Австралія, Індія, Аргентина, Іспанія). Наведено дані щодо органічних земельних площ в Україні, в т.ч. і садами. Основними регіонами, де займаються органічним садівництвом є: Вінницька область (яблука, груші, ягоди (лохина, малина); Хмельницька (яблука, малина, лохина); Черкаська (яблука, ягоди); Закарпатська (ягоди, горіхи); Одеська (кісточкові культури (слива, абрикоси, персики), виноград); Київська (яблука, лохина, полуниця); Львівська область (ягоди (лохина, малина), яблука, горіхи). У 2023 р. Україна експортувала 198 тис. т. органічної продукції на суму 141 млн дол. Основною експортованою плодово-ягідною продукцією є яблука та концентрований яблучний сік. Найбільше імпортують українську органічну продукцію Нідерланди Австрія Німеччина, Швейцарія; найменше — Франція та Ізраїль. Проведено порівняльний аналіз традиційного та органічного ведення садівництва, наведено переваги та недоліки. Констатовано, що органічне садівництво стає одним із перспективних напрямів розвитку "зеленого" низьковуглецевого сільського господарства та кліматично-нейтральної економіки. Його розвиток буде посилювати конкурентні переваги країни на міжнародній арені як виробника екологічно чистої та безпечної продукції. Незважаючи на виклики, органічне садівництво має значний потенціал для зростання завдяки збільшенню експортних можливостей та розширенню площ, сприяючи стабільному розвитку аграрного сектору. Подолання існуючих бар'єрів шляхом впровадження ефективних організаційно-інституційних механізмів дозволить реалізувати його повну еколого-економічну перевагу.

This article provides a comprehensive ecological and economic analysis of organic horticulture development in Ukraine, a strategic direction for achieving sustainable growth and food security within the agricultural sector. Amid growing consumer demand for environmentally friendly food products, the study assesses the efficiency and effectiveness of organic fruit and berry production, with a specific focus on its export potential. Using comparative and statistical analysis methods, the research evaluates the current state of domestic horticulture. This includes examining the dynamics of traditional production, which, between 2015-2022, saw a decline in the harvested area but an increase in overall yield. The study provides a detailed comparison of traditional and organic gardening, outlining their respective advantages and disadvantages in the Ukrainian context.

The study contextualizes Ukraine's progress by examining global leaders in organic farming, such as Australia (with 53 million ha), India, and Spain. Key findings show a steady increase in Ukraine's organic land, reaching 471,176 hectares (0.6% of total agricultural land) by late 2023, with 80,253 ha still in a transitional period. Production is concentrated in key regions like Vinnytsia (apples, pears, berries), Khmelnytskyi (apples, raspberries), Odesa (stone fruits, grapes), and Lviv (berries, nuts). In 2023, Ukraine exported 198 thousand tons of organic products valued at \$141 million. The primary exported fruit products were apples and concentrated apple juice. While the Netherlands, Austria, Germany, and Switzerland are the largest importers, countries like France and Israel import significantly less. The ecological-economic efficiency is manifested in two key areas: environmentally, through reduced negative impacts and lower greenhouse gas emissions; and economically, through higher value-added products and access to global markets. Despite facing significant challenges-including high production and certification costs, limited access to organic inputs, market instability, and the severe impact of military actions on logistics-the article concludes that organic horticulture is a promising pathway for developing 'green,' low-carbon agriculture and a climate-neutral economy in Ukraine.

Ключові слова: традиційне та органічне садівництво, еколого-економічна ефективність, плодово-ягідна продукція, екологічно безпечна продукція, експорт, "зелене" низьковуглецеве сільське господарство, сталий розвиток.

Keywords: traditional and organic gardening, ecological and economic efficiency, fruit and berry production, environmentally friendly production, export, "green" low-carbon agriculture, sustainable development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

На сьогодні, в умовах різноманітних екологічних викликів, все більш популярним стає попит на якісні та екологічно безпечні продукти харчування, зокрема і на фрукти, які є чи не основним джерелом вітамінів. Україна, маючи значний природно-кліматичний потенціал для вирощування плодових культур, по-

ступово збільшує органічні площі агрогосподарювання, зокрема під продукцією садівництва. Збалансований перехід до вирощування органічних садів відкриває довгострокові перспективи для сталого розвитку аграрного сектору, забезпечення певною мірою екологічно орієнтованої продовольчої безпеки. Органічне садівництво, на відміну від традиційного, ґрунтується на мінімальному використанні синтетичних засобів захисту та мінеральних добрив, збереженні біорізнома-

ніття та підвищення родючості ґрунтів. З еколого-економічної точки зору, перевагами такого підходу також є: вища ціна реалізованої продукції (з позиції виробника), доступ до спеціалізованих міжнародних та регіональних грантових аграрних програм. Але, разом із цим розвиток органічного садівництва має певні недоліки та проблемні аспекти: підвищені виробничі витрати, обмежений доступ до органічних засобів захисту рослин, нестабільність ринків збуту, висока вартість сертифікації, вплив воєнних дій на аграрну логістику та ін. Це обумовлює необхідність дослідження еколого-економічної ефективності та результативності вирощування органічних садів та визначення перспектив подальшого сталого розвитку цього напрямку сільського господарства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питаннями традиційного ведення садівництва займалися багато вітчизняних вчених, зокрема, складнощі, які виникають при веденні традиційного способу ведення садівництва та шляхи їх вирішення висвітлюють у своїх працях О.О. Бендасюк та Я.І. Алмашій [1]; дослідженню теоретико-концептуальних аспектів підвищення ефективності виробництва в галузі садівництва присвячені праці О.О. Гуторової, Д.Л. Фастівець, А.П. Слепцової [2, 3]; проблематиці сталого розвитку у садівництві приділяють увагу М.Я. Височанська і В.В. Зубченко [4]; вивченням та удосконаленням теоретичних і практичних засад державного стимулювання розвитку органічного рослинництва займаються Г.І. Купалова та Н.В. Гончаренко [5]. Проте, незважаючи на значну кількість публікацій, щодо збалансованого розвитку органічного садівництва, подальших досліджень потребує саме оцінка еколого-економічної ефективності та результативності розвитку органічного садівництва з визначенням його експортних можливостей в сучасних умовах агрогосподарування. Методологічною основою дослідження є сукупність загальнонаукових, економічних та спеціальних методів, що дозволяють, певною мірою, комплексно оцінити еколого-економічну ефективність та результативність вирощування органічних плодово-ягідних культур. Зокрема, у процесі дослідження було використано метод порівняльного аналізу (порівняння органічної та традиційної моделі вирощування плодово-ягідних культур статистичний (для обробки статистичних даних щодо оцінки вирощування плодово-ягідних культур в госпо-

дарствах різних категорій та регіонах, а також визначення обсягів експорту органічної продукції).

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є еколого-економічний аналіз ефективності та результативності розвитку органічного садівництва з оцінкою експортного постачання плодово-ягідної продукції. Окрему увагу приділено порівняльній характеристиці обох систем господарювання, щоб визначити переваги та недоліки органічного підходу в українських реаліях.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Відповідно до законодавства, органічне виробництво — це сертифікована діяльність, пов'язана з виробництвом сільськогосподарської продукції, що провадиться із дотриманням вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції. До органічного виробництва належить і органічне рослинництво (в т. ч. насінництво та розсадництво). Основними принципами цього виробництва є: принцип відкритості (вільний доступ до інформації про розвиток органічного виробництва в Україні); законності (відповідності Конституції та законам України, міжнародним зобов'язанням); сталого розвитку (розвиток органічного виробництва та ринку органічної продукції для задоволення потреб нинішнього покоління з урахуванням інтересів майбутніх поколінь); паритетності та рівності (забезпечення рівних можливостей операторів); принцип об'єктивності (розроблення всіх документів, що визначають державну політику у сфері органічного виробництва) [6]. Аналіз законодавства України про органічне виробництво засвідчив, що основними принципами, які визначають вимоги до органічного садівництва є: екологічна стійкість (це збереження природних ресурсів (ґрунтів, водних ресурсів) та біорізноманіття, мінімізація негативного впливу на довкілля, заборона синтетичних речовин та ГМО (повна відмова від синтетичних гербіцидів, пестицидів та генетично модифікованих сортів); підтримка здоров'я ґрунтів (покращення родючості через природні методи обробки, виключивши хімічний вплив); соціально-екологічна відповідальність (зокрема, це додаткові зобов'язання до екологізації виробництва, дотримання справедливих умови праці та оплати, доступ до екологічно безпечної продукції).

Таблиця 1. Динаміка виробництва плодово-ягідних культур в Україні

Показники	2015	2019	2020	2021	2022	2022 до 2015 у %
Господарства усіх категорій						
Площа, з якої зібрано врожай, тис. га	206,0	195,5	191,0	190,5	171,2	-16,9
Урожайність, ц/га	104,5	108,1	105,6	117,3	116,1	+11,1
Валовий збір, тис. т	2152,8	2118,9	2023,9	2235,1	1994,8	-7,3
Підприємства						
Площа, з якої зібрано врожай, тис. га	58,2	47,7	43,5	42,7	32,9	-43,5
Урожайність, ц/га	70,8	72,7	77,4	108,7	105,6	+49,1
Валовий збір, тис. т	411,7	351,1	340,5	464,2	352,6	-14,4
у т.ч. фермерські господарства						
Площа, з якої зібрано врожай, тис. га	9,8	11,9	10,2	10,2	8,8	-10,2
Урожайність, ц/га	69,8	83,7	86,8	154,9	154,4	+121,2
Валовий збір, тис. т	68,3	99,8	90,8	160,9	140,8	+106,1
Господарства населення						
Площа, з якої зібрано врожай, тис. га	147,8	147,8	147,5	147,8	138,3	-6,4
Урожайність, ц/га	117,8	119,6	114,0	119,8	118,7	+0,8
Валовий збір, тис. т	1741,1	1767,8	1683,4	1770,9	1642,2	-5,7

Джерело: сформовано на основі [9].

В Україні органічне виробництво набуває все більше актуалізується та набуває більшого розвитку. Зокрема, популяризація ідей здорового способу життя збільшує попит на якісні та безпечні продукти харчування, в тому числі і на продукцію садівництва. Динаміку агрогосподарських показників виробництва плодово-ягідних культур у традиційному садівництві України за 2015—2022 рр. для господарств усіх категорій наведено (Табл. 1).

Необхідно відмітити, що в цілому динаміка виробництва плодкових та ягідних культур зменшилось у 2022 р. порівняно 2015 р. Так, зменшились площі, з яких зібрано врожай у всіх ка-

тегоріях господарств. Відповідно зменшився і валовий збір за досліджуваний період. При цьому урожайність збільшилась, зокрема у фермерських господарствах більш як у 2 рази.

У світі органічне садівництво є одним із перспективних напрямів "зеленого" низьковуглецевого сільського господарства на засадах сталого розвитку. Найбільші площі зайняті під органічними землями (включаючи сади) зосереджені у таких країнах як Австралія-53 млн га, Індія-4,7 млн га, Аргентина-4,5 млн га, Іспанія-2,4 млн га. В Європі, станом на 2021 р., ця площа становить 17,8 млн га [7, 12].

Таким чином, слід констатувати актуалізацію виробництва органічних плодово-ягідних культур [10], яке потребує інноваційних технологій з максимальним збереженням поживних властивостей та дотриманням екологічних стандартів. Основним аспектом розвитку органічного виробництва є забезпечення населення екологічно безпечною продукцією, зокрема фруктами. Важливим є врахування принципів збалансованого розвитку агрогосподарування, застосовуючи мінімальний обробіток ґрунту та відмова від отрутохімікатів і мінеральних добрив, органічне садівництво є саме таким напрямом сільського господарства. У 2020 р. в Україні сільськогосподарські угіддя займали площу 41310,9 тис. га, з них 852,7 тис га під багаторічними насадженнями; площа, зайнятих під органічним виробництвом земель становила 410583 тис.га, а на кінець 2023 р. ця площа збільшилась до 471,176 тис. га, що складає 0,6% від загальної площі сільськогосподарських земель, з них:

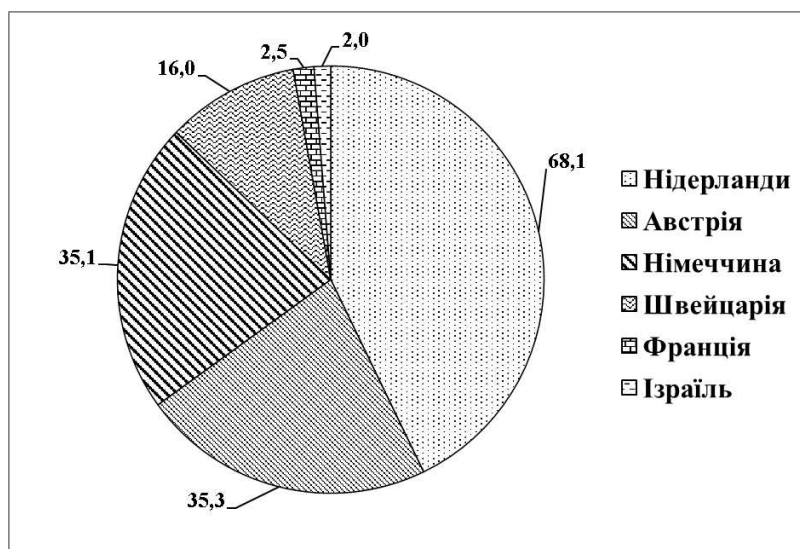

Рис. 1. Імпортери української органічної продукції, 2023 р.

Джерело: побудовано на основі [11].

390,923 тис. га — під органічним статусом та 80,253 тис. га землі перехідного періоду [7, 8, 9]. Як бачимо, площі під органічним виробництвом збільшуються, що свідчить про попит на органічну продукцію.

Основними регіонами, де в нашій державі займаються органічним виробництвом, зокрема садівництвом є: Вінницька область (регіон сприятливий для вирощування яблук, груш, ягід (лохина, малина)); Хмельницька (яблука, малина, лохина); Черкаська (яблука, ягоди); Закарпатська (ягоди, горіхи); Одеська (кісточкові культури (слива, абрикоси, персики), виноград); Київська (яблука, лохина, полуниця); Львівська область (ягоди (лохина, малина), яблука, горіхи) [10]. Україна є експортером органічної продукції за кордон. За даними [11] у 2023 р. Україна експортувала 198,0 тис. т. органічної продукції на суму 141 млн дол. Найбільш експортованими плодово-ягідними культурами є яблука (5,6 тис. т) та концентрований яблучний сік (3 тис. т). Найбільшими імпортерами української органічної продукції є Нідерланди Австрія Німеччина, Швейцарія; найменше імпортують Франція та Ізраїль (Рис. 1). Як бачимо, імпортерами органічної продукції з України є переважно країни Європи.

Основні відмінності, переваги та недоліки традиційного й органічного садівництва за ключовими еколого-економічними та організаційно-технологічними параметрами представлено у порівняльній таблиці (Табл. 2).

В інтегральному підсумку зробимо акцент на тому, що органічне садівництво, яке передбачає відмову від мінеральних добрив та хімічних засобів захисту рослин з орієнтацією інноваційних технологій на збереження ґрунтів, є важливим аспектом для досягнення принципів "зеленого" низьковуглецевого сільськогосподарства та кліматично нейтральної економіки.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Збалансований розвиток органічного садівництва стає одним із важливих стратегічних

Таблиця 2. Порівняння традиційного та органічного садівництва

<i>Традиційне</i>	<i>Органічне</i>
<i>Визначення</i>	
Система ведення садівничого господарства, яка базується на загальноприйнятих у агротехнологічних підходах і практиках, що сформувалися історично і не обов'язково враховують сучасні екологічні або органічні стандарти.	Система вирощування плодових і ягідних культур, що ґрунтується на принципах сталого розвитку, збереження природних ресурсів та біорізноманіття, і передбачає відмову від використання синтетичних пестицидів, мінеральних добрив хімічного походження, регуляторів росту та генетично модифікованих організмів.
<i>Урожайність</i>	
Вища. Забезпечується хімічними добривами та інтенсивними технологіями	Нижча. Залежить від природних факторів та біологічного захисту.
<i>Витрати на виробництво</i>	
Високі на пестициди, гербіциди та синтетичні добрива	Вищі витрати на ручну працю, сертифікацію, біопрепарати
<i>Екологічний вплив</i>	
Негативний: виснаження ґрунтів, забруднення води пестицидами, зниження біорізноманіття	Позитивний: збереження ґрунтів, біорізноманіття, зменшення викидів парникових газів
<i>Технології</i>	
Хімічні добрива та пестициди, гібридні сорти, автоматизація виробництва	Біологічні засоби, ручна праця.
<i>Виклики</i>	
Виснаження ґрунтів, залежність від імпортованих хімікатів, втрата ринків через невідповідність стандартам ЄС.	Високі витрати на сертифікацію, низька врожайність, обмежений доступ до біозасобів
<i>Можливості</i>	
Висока продуктивність, швидка окупність, масштабування, менш суворі ринки.	Зростання попиту, експорт до ЄС, міжнародні гранти.

Джерело: сформовано на основі [7, 8].

напрямів ефективного розвитку аграрного сектору. Органічне садівництво поєднує екологічну стійкість, економічний потенціал, забезпечення продовольчої безпеки, але в реаліях сьогодення стикається з багатьма викликами, зокрема, такими як, високі витрати на виробництво та сертифікацію, низька врожайність плодово-ягідних культур, ризики пов'язані з війною. Еколого-економічна ефективність такого виробництва проявляється, більшою мірою, у двох аспектах, зокрема екологічному — зменшення негативного впливу на навколишнє природне середовище і відновлення природних екосистем (зокрема, це зменшення викидів парникових газів), та економічному — підвищення доданої вартості продукції, вихід на світові агропродуктові ринки, формування стабільного попиту на плодово-ягідну продукцію. Соціальний аспект потребує подальших досліджень з позиції економічної доступності органічної продукції садівництва для населення. При цьому позитивна динаміка світового попиту на українську органічну плодово-ягідну продукцію створює додаткові стимули для розширення органічних площ під садами. Подальші дослідження доцільно спрямувати на обґрунтування експортних можли-

востей органічної плодово-ягідну продукцію з визначенням необхідних організаційно-інституціональних механізмів.

Література:

1. Бендасюк О.О., Алмашій Я.І. Еколого-економічні проблеми сучасного садівництва та шляхи їх вирішення. Збалансоване природокоористування. № 3. 2023. С. 84—92.

2. Гуторова О.О., Фастівець Д.А Системний підхід в прийнятті управлінських рішень в садівництві. Проблеми системного підходу в економіці. 2020. № 3 (77). С. 142—148. DOI: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2020-3-40> (дата звернення: 24.07.2025).

3. Слєпцова Л.П. Державна підтримка як передумова інноваційного розвитку садівницьких підприємств. Агросвіт. 2020. № 10. С. 118—123. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2020.10.118> (дата звернення: 24.07.2025).

4. Височанська М.Я., Зубченко В.В. Еколого-економічні основи збалансованості розвитку садівництва України. Агроекологічний журнал. 2023. № 3. С. 18—29.

5. Купалова Г.І., Гончаренко Н.В. Державне стимулювання розвитку органічного рослинництва в Україні. Проблеми економіки. 2020, № 2 (44). С. 144—152.

6. Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції. Закон України № 2496-VIII від 10.07.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2496-19#Text> (дата звернення: 25.07.2025).

7. The World of Organic Agriculture 2021. URL: <https://www.fao.org/family-farming/detail/en/c/1378841/> (дата звернення: 25.07.2025).

8. The World of Organic Agriculture 2023. URL: <https://www.fibl.org> (дата звернення: 25.07.2025).

9. Сільське господарство України 2022. Статистичний збірник. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/09/S_gos_22.pdf (дата звернення 25.07.2025).

10. Шульга М.В, Малишева Н.Р., Носік В.В. та ін. Органічне сільськогосподарське виробництво в Україні: правові засади ведення: монографія. Харків: Юрайт. 2020. 308 с.

11. Органічна карта України 2023 (ЄС, NOP). URL: <https://organicinfo.ua/infographics/organic-map-of-ukraine-2023/>. (дата звернення: 25.07.2025).

12. Органічне виробництво в світі (2025). URL: <https://organicinfo.ua/infographics/organic-agriculture-worldwide-2025/> (дата звернення: 25.07.2025).

References:

1. Bendasiuk, O.O. and Almashii, Ya.I. (2023), "Ecological-economic issues of modern horticulture and their solutions", *Zbalansovane pryrodokorystuvannya*, vol. 3, pp. 84—92.

2. Hutorova, O.O. and Fastivets, D.L. (2020), "System approach to making management decisions in horticulture", *Problemy systemnoho pidkholu v ekonomitsi*, vol. 3, (77), pp. 142—148.

3. Sliptsova, L.P. (2020), "State support as a prerequisite for the innovative development of horticultural enterprises", *Ahrosvit*, vol. 10, pp. 118—123.

4. Vysochanska, M.Ia. and Zubchenko, V.V. (2023), "Ecological and economic foundations of balanced development of horticulture in Ukraine", *Ahroekolohichni zhurnal*, vol. 3, pp. 18—29.

5. Kupalova, H.I. and Honcharenko, N.V. (2020), "State stimulation of the development of organic crop production in Ukraine", *Problemy ekonomiky*, vol. 2 (44), pp. 144—152.

6. The Verkhovna Rada of Ukraine (2018), Law of Ukraine "On the Basic Principles and Requirements for Organic Production, Circulation and Labeling of Organic Products" available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2496-19#Text> (Accessed 25 July 2025).

7. FAO (2022), "The World of Organic Agriculture 2021", available at: <https://www.fao.org/family-farming/detail/en/c/1378841/> (Accessed 25 July 2025).

8. Research Institute of Organic Agriculture FiBL (2023), "The World of Organic Agriculture 2023", available at: <https://www.fibl.org/fileadmin/documents/shop/1254-organic-world-2023.pdf> (Accessed 25 July 2025).

9. State Statistics Service of Ukraine (2023). "Agriculture of Ukraine 2022", available at: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/09/S_gos_22.pdf (Accessed 25 July 2025).

10. Shulha, M.V. Malysheva, N.R. and Nosik, V.V. (2020), *Orhanichne silskohospodarske vyrobnytstvo v Ukraini: pravovi zasady vedennia: monografia* [Organic agricultural production in Ukraine: legal principles of management: monograph], Yurait, Kharkiv, Ukraine.

11. Organicinfo (2023), "Organic Map of Ukraine 2023", available at: <https://organicinfo.ua/infographics/organic-map-of-ukraine-2023/> (Accessed 25 July 2025).

12. Organicinfo (2025), "Organic production in the world 2025", available at: <https://organicinfo.ua/infographics/organic-agriculture-worldwide-2025/> (Accessed 25 July 2025).

Стаття надійшла до редакції 10.10.2025 р.